

Effectief luisteren en spreken

Wat is mondelinge taalvaardigheid?

Onze leerlingen krijgen van thuis uit heel wat bagage mee om te luisteren en te spreken. De school bouwt verder op deze basis. Daarbij passen de leerlingen zich aan de typische communicatie op school aan. Die schoolse taal is voor alle leerlingen anders dan thuis, maar in grotere mate voor leerlingen die in kansarmoede leven en voor kinderen met een andere thuistaal dan het Nederlands. Kinderen leren op school allerlei soorten mondelinge boodschappen verwerken en overbrengen. In gesprekken combineren ze beide. Kinderen leren dat een goede luisteraar en spreker rekening houdt met de communicatieve situatie en de gepaste strategieën inzet. De oefensituaties worden steeds gevarieerder en complexer zodat leerlingen worden uitgedaagd betere taalgebruikers te worden.

Wat staat er in Zin in leren! Zin in leven! bij de mondelinge taalvaardigheid (TOmn)?

Doelen en leerlijnen

Het leerplan gaat uit van drie generieke doelen binnen het ontwikkelthema '[Mondelinge taalvaardigheid Nederlands](#)':

- **TOmn1** Een mondelinge boodschap verwerken (focus op luisteren)
- **TOmn2** Een mondelinge boodschap overbrengen (focus op spreken)
- **TOmn3** Actief deelnemen aan een gesprek (focus op interactie)

De leerinhouden onder het generieke doel [TOmn1](#) geven het verwerkingsniveau aan waarop de teksten minimaal verwerkt worden door de leerlingen. Ze zijn analoog aan die van lezen.

- Informatie **herkennen en selecteren** (in mededelingen, vragen, instructies en uiteenzettingen uit verschillende media)
- Informatie **ordenen, verbinden of samenvatten** (uit instructies, uiteenzettingen en verhalen uit verschillende media)
- Informatie **beoordelen** (uit oproepen, reclameboodschappen en verhalen uit verschillende media)

De leerinhouden onder het generieke doel [TOmn2](#) geven aan met welke bedoeling en waarover de leerlingen spreken. Ze zijn analoog aan die van schrijven.

- Spontaan **vertellen** (over gevoelens, ervaringen, gedachten, verwachtingen)
- Zich **expressief uiten** (over gevoelens, gedachten, meningen, fantasieën)
- **Informatie** overzichtelijk **weergeven** (in beschrijvingen, instructies, vragen, antwoorden)
- Persoonlijk **verslag uitbrengen** (over een beluisterde of gelezen tekst gebeurtenissen, een beleefd voorval, een behandeld onderwerp)

De leerlijnen met ontwikkelstappen geven summier informatie over de aard van de boodschap, de complexiteit van de boodschap, het niveau van verwerking, de luister- en spreekstrategieën, de communicatieve situatie...

De leerinhouden onder het generieke doel [TOmn3](#) geven de soorten gesprekswijzen aan.

- [Tweegesprek](#)
- [Gesprek](#) in kleine kring of groep
- [Klasgesprek](#)

Er zijn verschillende soorten gesprekken mogelijk: kennisgesprekken, gesprekken over ervaringen of gevoelens, gesprekken over leerprocessen of leerproducten, gesprekken over boeken of teksten, filosofische gesprekken... en tal van [coöperatieve werkvormen](#) uiteraard.

We reiken de leerlingen talrijke situaties aan waarin ze op hun niveau de boodschappen verwerken en uiten. We houden daarbij best rekening met:

- de afstand tussen de luisteraar en de boodschap: is de leerling vertrouwd met de wereld waarover de boodschap gaat?
- de afstand tussen de luisteraar en de spreker: is de leerling vertrouwd met de spreker of de luisteraar?
- het verwerkingsniveau: verwachten we dat de leerling alleen letterlijk begrijpt of ook dat de leerling de boodschap in de hele situatie begrijpt en er kritisch kan op reageren?
- de mate van zelfstandigheid in de uitvoering van het spreek-en luisterproces: oriënteren, plannen, formuleren, aanpassen aan of inspelen op, reflecteren.

De communicatieve situatie

Een mondelinge boodschap bestaat doorgaans uit drie elementen:

- talige elementen: boodschappen met taal in de strikte zin van het woord
- niet-talige elementen: allerlei geluiden, lichaamstaal, gebaren...
- communicatieve elementen: zender, ontvanger, de boodschap, de werkelijkheid waarover de boodschap gaat, de bedoeling, de manier van communiceren, de situatie, de weg en de middelen, het effect.

Net zoals bij alle andere vaardigheden speelt de communicatieve situatie ([TOtn1](#)) een grote rol in de mondelinge taalvaardigheid. Telkens iemand iets zegt probeert hij de hele situatie in te schatten: wie ben ik, wie is de luisteraar, wat wil ik zeggen... De luisteraar neemt de boodschap waar, probeert ze te begrijpen en te interpreteren en beoordeelt de boodschap (= verwerken). Ook de spreker schat de hele situatie in. Haast legendarisch is het volgende voorbeeld van Ides Callebaut. Het bewijst dat ook kleuters steeds de situatie inschatten.

- Wie zegt er iets? (Mijn papa.)
- Wat zegt hij? ('t Tocht hier.)
- Waarover zegt hij iets? (Heeft hij het over tocht? Maar waarom? Of over iets anders? Over de deur die openstaat en die maakt dat er tocht is? Of over het feit dat ik die deur opengelaten heb en dus tocht gemaakt heb?)
- Aan wie? (Ik ben de enige in de kamer?! Aan mij dus.)
- Met welke bedoeling? (Zou die deur dicht moeten?)

- Hoe? (Vrij boos.)
- In welke omstandigheden? (Er is tocht en de deur staat open. Het is nog vroeg en papa is 's morgens nooit goed geluimd.)
- Langs welke weg en met welke middelen? (Met een heel korte, krachtige boodschap. De kleuter beseft natuurlijk niet dat papa zijn mededeling gebruikt heeft om een bevel te geven ...)
- Reactie? (Ik zal de deur maar dicht doen zeker...)

Samenhang met andere ontwikkelvelden en ontwikkelthema's (transfer)

Mondelinge taalvaardigheid kan ingebed zijn in of houdt verband met alle andere ontwikkelvelden (=transfer). Op zich zijn luisteren, spreken en interactie op z'n sterkst als ze verbonden zijn aan thema's en interesses van leerlingen. Zo komen ze via andere ontwikkelvelden in contact met allerlei tekstsoorten, uitsingsvormen en interactiekansen: ze luisteren naar instructies, ze werken coöperatief samen, ze geven [presentaties](#), ze uiten hun gedachten en gevoelens, ze [denken](#) na, gaan in gesprek over situaties uit hun leven, stellen vragen aan elkaar, beluisteren verhalen, enz. [Taalgericht onderwijs](#) biedt kansen tot mondelinge taalvaardigheid doorheen de hele dag. Uiteraard bieden lees- en schrijfactiviteiten ook veel kansen tot spreken, luisteren en interactie.

Bouwstenen voor effectieve didactiek

Positief en veilig klimaat

Uitgangspunt is dat leerlingen willen en durven communiceren ([TOtg4](#)). Onderwijs heeft de taak de spreekdurf van jonge kinderen te behouden en te verbeteren. Bovendien leren we de leerlingen die taal correct, verzorgd en gepast te gebruiken ([TOtg5](#)).

Behouden

Vorkomen

Blokkade
Blozen
Klamme handen
Droge mond
Gejaagd spreken
Paniek
Trillen van de mond
Kinikkende knieën
Hoge stem

Een gespreksklimaat kent een aantal samenhangende kenmerken, die aangeleerd worden (zie [leerlijn TOMn3](#)): iedereen mag zijn mening geven, leerlingen luisteren actief naar elkaar, elke mening wordt gerespecteerd, ze geven argumenten voor hun idee of mening, iedereen wordt naar

zijn mening gevraagd, ze zoeken constructief naar een besluit.

Functionele, betekenisvolle contexten

Functionaliteit doelt op uitdagende, [betekenisvolle luister- en spreekopdrachten](#), waarbij leerlingen luisteren en spreken of in interactie met elkaar gaan met een concreet doel voor ogen dat aansluit bij hun dagelijkse leven of bij hun interesses. Relevante inhoud is essentieel. Ze kunnen worden gevonden in gebeurtenissen die zich voordoen in de groep, in langer durende thema's, in gelezen [boeken](#) of in [filosofische](#) vragen. Typische praktijkvoorbeelden zijn: een spel spelen, een wiskundig probleem uitleggen aan elkaar, een probleem oplossen, een [informatiefilmpje](#) bekijken, een [beschrijving](#) geven of beluisteren, een [mededeling](#) begrijpen, een gevoel uiten bij een muzisch werk, een telefoongesprek voeren, een [mening](#) geven, een [interview](#) afnemen, een [tweegesprek](#) voeren, zeggen [hoe men te werk is gegaan](#), een boekenpraatje na het vrij lezen, [vragen en antwoorden](#), een [instructie](#) geven, een [stellingenspel](#)... Je luistert dus eigenlijk altijd 'om iets te doen', en dat is zelden 'om de vraagjes bij de tekst op te lossen'. Je spreekt omdat je iets te vertellen hebt.

Werkvormen

Om de verschillende doelen te bereiken is er een arsenaal aan **werk- en organisatievormen** als hulpmiddel.

dialogen	polylogen	monologen	dramatische werkvormen
tweegesprek	kringgesprek	uiten	dramatisch bewegen
interview	klassengesprek	spontaan vertellen	dramatiseren
telefoongesprek	onderwijsleergesprek	navertellen	rollenspel
	groepsgesprek	beschrijven	toneelspel
		voorlezen	poppenspel
		vertellen	
		voordragen	
		verslag	
		spreekbeurt	
		toespraakje	

Uiteraard kunnen een heleboel ondersteunende media hun dienst bewijzen: telefoons, radio, video, tablet, computer, televisie, een vertel- en praathoek, een [poppenkast](#), een winkel, andere hoeken, een verkleedkoffer, prenten, een voorleeshoek... Zo geef je de talige omgeving vorm.

Vormen van [samenwerkend leren](#) via bv. coöperatieve werkvormen verhogen de interactiekansen. Het geeft de leerlingen de kans om zaken aan elkaar uit te leggen en steeds dieper begrip te krijgen van leerinhouden. Samenwerken en gesprekken staan nooit op zichzelf, maar maken deel uit van interessante thema's. Hoe thematischer onderwijs aangeboden wordt, hoe meer de ervarings- en taalbasis van leerlingen aan elkaar gekoppeld worden.

Luister- en spreekstrategieën

De luister- en spreekstrategieën onder de generieke doelen geven aan welke aan bod kunnen komen in onderwijsarrangementen en op welke wijze ze ondersteund worden door de leraar (=leerlijn).

Strategieën zijn procedures, handelwijzen die elke taalgebruiker min of meer bewust hanteert om een taalkaak gericht en efficiënt uit te voeren. Ze kunnen door onderwijs ontwikkeld en versterkt worden. Een strategie is een mentale tool die leerlingen inzetten om hun begrip te ondersteunen, te monitoren of te herstellen. Door het gebruik van gepaste strategieën krijgen leerlingen zelf meer greep op het luister- en spreekproces.

De meeste leerlingen ontwikkelen die strategieën niet zonder dat het onderwijs daaraan aandacht schenkt, binnen en buiten de taalles. Dat kan op verschillende wijzen: bijvoorbeeld door directe instructie, door het voordoen, door te stimuleren, door reflectie of door groepstaken. Naar aanleiding van realistische en zinvolle opdrachten kunnen de leerlingen strategieën leren gebruiken om beter te luisteren, te spreken, te lezen of te schrijven.

We onderscheiden daarbij een aantal stappen:

- De leerkracht doet voor hoe de taak uitgevoerd kan worden (**modeling**).
- Vervolgens biedt de leerkracht de leerlingen de mogelijkheid om de strategie onder begeleiding toe te passen, in kleine groepjes en/of individueel (**op initiatief van en met behulp van de leraar**).
- Ten slotte gaat de leerkracht na hoe de leerlingen de taken zelfstandig uitvoeren en/of ze de strategieën kunnen toepassen in analoge taken (**met hulp van de leraar steeds strategischer inzetten**).
- De leerlingen krijgen de kans om hun aanpak, strategie te zoeken en te verwoorden (**met hulp van de leraar steeds strategischer inzetten**).

Leraarvaardigheden

Taalverwerving en de rol van de leraar

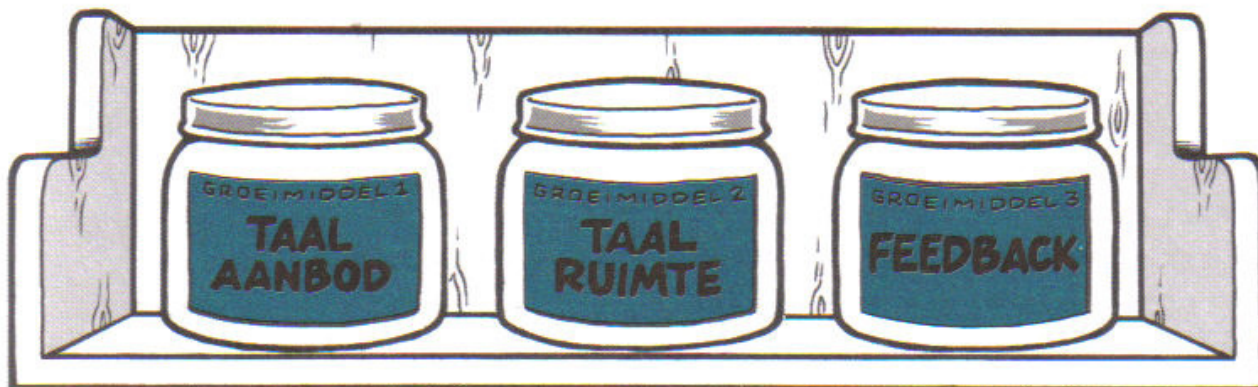
Het taalverwervingsproces

• Voorbeeld: Joey

Leerlingen verwerven schooltaal door een voldoende en begrijpelijk taalaanbod. Als leerkrachten daarenboven voldoende productiekansen (spreken) en kansen tot interactie bieden, kunnen de leerlingen zelf met taal aan de slag en ermee experimenteren. Tot slot hebben ze dan een leerkracht nodig die hen aanmoedigt, taakgerichte feedback geeft, de taal bijstelt en uitbreidt, en laat merken dat de boodschap aangekomen is.

In het boek *Taalontwikkeling op school* vonden we daarover dit prachtige schema. Voor ons is het veelzeggend. De auteurs (Verhallen & Walst) gaan uit van drie belangrijke taalgroeimiddelen: taal-aanbod, taalruimte en feedback.

TAAL AANBOD: Drie in één	TAALRUIMTE	FEEDBACK
<p>B1 betrokkenheid tot stand brengen vasthouden herstellen</p> <p>B2 begrijpelijkheid afstemmen benadrukken contextualiseren</p> <p>B3 boven Niveau nieuwe woorden nieuwe constructies decontextualiseren</p>	<p>beurtruimte stimuleer/Honoreer initiatief bewaak spreekbeurten ondersteun beperk eigen initiatief onderwerpsruimte bouw onderwerpen uit ondersteun/denk mee</p>	<p>verbeteren inhoud corrigeren /aanvullen vorm corrigeren/aanvullen helpen verhelderen om verduidelijking vragen interpretaties verifiëren positief bevestigen verbaal bevestigen non-verbaal bevestigen</p>

betrokkenheid	begrijpelijkheid	boven niveau
<p>aanhaken bij ervaringen en interesse van kinderen</p> <p>voorkennis activeren</p> <p>aandragen van ervaringscontexten</p> <p>visualiseren</p> <p>gericht oogcontact</p> <p>verrassende intonatie en expressief stemgebruik</p> <p>humor en grappige voorbeelden</p> <p>authentieke vragen</p> <p>meedenken</p> <p>samen iets onderzoeken</p> <p>afwisseling in werk- en organisatievormen</p> <p>verrassende wending in een les</p> <p>nieuw aspect</p> <p>nieuwe werkvormen</p>	<p>spreektempo aanpassen</p> <p>woordkeus aanpassen</p> <p>zinslengte aanpassen</p> <p>belangrijke informatie herhalen</p> <p>belangrijke informatie accentueren</p> <p>topicaliseren</p> <p>ervaringscontext aanbieden</p> <p>visualiseren</p> <p>aanhaken bij ervaringen</p>	<p>nieuwe woorden aanreiken</p> <p>betekenissen verdiepen</p> <p>nieuwe zinsstructuren aanreiken</p> <p>contexten aanbieden</p>

De begrijpelijkheid van je eigen taalaanbod speelt natuurlijk een grote rol in de taalverwerving van leerlingen. Welke aandachtspunten voor je eigen taalgebruik houd je in acht? Daarmee heb je aandacht voor je eigen mondelinge instructies.

Afstemmen

Om je boodschap voor iedereen duidelijk te krijgen, kun je verschillende middelen inzetten. Je kunt voor sommige leerlingen soms bewust tot vereenvoudiging komen door: je spreektempo te verlagen, rustiger te praten, korte pauzes te laten vallen. Voor sommige leerlingen is het goed een boodschap te herhalen met eenvoudiger woorden en korte zinnen.

Belangrijke informatie benadrukken

Je kunt de begrijpelijkheid verhogen door belangrijke woorden, zinnen of delen van een tekst te benadrukken. Dat kun je bijvoorbeeld door:

- je spreekaccent: De kinderen die klaar zijn mogen ... (rustpauze) nádat (nadruk) ze hebben opgeruimd ... (rustpauze) in de hoeken spelen.
- een letterlijke herhaling of door iets met andere woorden nog eens te zeggen: Dus ... als je klaar bent en ... je hebt opgeruimd ... dan mag je in de hoeken spelen.
- het belangrijkste woord in je instructie te isoleren, door het even apart te nemen en voorop te plaatsen (=topicalisatie): Spelen in de hoeken, je kunt spelen in de hoeken ... als je klaar bent en opgeruimd hebt. Ik herhaal: je mag spelen in de hoeken ... als je ten eerste klaar bent en als je ... ten tweede ... opgeruimd hebt.

Van topicalisatie (Appel, Kuiken en Vermeer) is gebleken dat leerkrachten het over het algemeen weinig gebruiken. “En wat kun je nou zien op het plaatje op de volgende bladzijde?” wordt beter: “En dat plaatje op de volgende bladzijde, ... wat kun je daar op zien?”. Het loont echt wel de moeite om dat vaak te doen.

Context aanbieden

Het is een open deur intrappen. Maar als je een instructie geeft of iets probeert uit te leggen, dan gebruik je in de mate van het mogelijke niet-verbale context zoals voorwerpen, afbeeldingen, foto's, (digitaal) bord, dvd en verbale context (zie bijlage woordenschat). Op die manier begrijpen leerlingen onbekende schooltaal door de contextualisering, waarna ze in een volgende stap die begrippen kunnen hanteren met minder context (= decontextualisering).

Kijken naar het eigen taalgebruik en de interactie

Damhuis, de Blauw en Brandenburg beschrijven in hun instrument *Combilist, een instrument voor taalontwikkeling via interactie* hoe leerkrachten taalverwerving kunnen stimuleren in gesprekken. Daarvoor ontwikkelden ze ook een kijkwijzer die leerkrachten zelf kunnen inzetten om na te gaan waaraan ze kunnen schaven in gesprekken en bij instructies of interactie. Die kijkwijzer gaat verder dan het kijken naar de eigen instructies.

Ik stimuleer taalverwerving in gesprekken

1 Voorwaarden

	ja	soms	nee
a ik schep een veilig klimaat	0	0	0
b ik wil écht communiceren	0	0	0

2 Taalaanbod

a ik spreek begrijpelijk en correct Nederlands	0	0	0
b ik help het kind zo nodig intenties te verwoorden	0	0	0

3 Ruimte scheppen voor actieve deelname aan het gesprek

a ik laat stiltes vallen	0	0	0
b ik geef verbale en non-verbale luisterresponsen	0	0	0
c ik stel niet 'achter elkaar' vragen	0	0	0
d ik stel zo nodig open en uitnodigende vragen	0	0	0
e ik doe af en toe een prikkelende uitspraak	0	0	0

4 Kwaliteit van de inhoud stimuleren

a ik ga door op de inhoud van wat het kind zegt	0	0	0
b ik probeer samen met het kind er achter te komen wat hij/zij bedoelt (betekenisonderhandeling)	0	0	0
c ik zet het kind aan tot nadenken en tot hoger niveau taalgebruik (complexere cognitieve taalfuncties zoals vergelijken, redeneren, concluderen)	0	0	0
d ik breid inbreng van het kind inhoudelijk uit (expansie)	0	0	0

5 Feedback

a ik verbeter de taal van het kind impliciet (mondeling)	0	0	0
b ik orden de inbreng van het kind en vat af en toe samen	0	0	0
c ik herhaal wat het kind zegt en speel dat door naar de andere kinderen	0	0	0

Kijken naar de eigen klaspraktijk

De **kijkwijzer** die je hier vindt, ondersteunt je om na te gaan in welke mate je onderwijs gebeurt in een positief, veilig klimaat, betekenisvol is en in welke mate je spreekkansen en ondersteuning biedt.

Evalueren

Voor de opvolging van de effectiviteit van je didactiek en om in te spelen op de onderwijsbehoeften van de leerlingen, breng je de vorderingen van de leerlingen in kaart. Het is in de eerste plaats van belang de ontwikkeling van leerlingen vooral formatief te benaderen en feedback te geven.

Volgende aspecten van evaluatie brengen we graag onder de aandacht:

1. de mondelinge taalvaardigheid van leerlingen bijsturen door onmiddellijke feedback: impliciet en expliciet, door betekenisuitbreiding, door doorvragen...;
2. doelgericht evalueren vanuit de focus;
3. observatie en peer-evaluatie van leerlingen tijdens het voeren van gesprekken: leerlingen geven bv. feedback na een vertelling of presentatie: verhelderende vragen stellen, aangeven wat je goed vindt, zeggen wat je je nog afvraagt, suggesties geven voor verbetering;
4. evaluatie aan de hand van een [kijkwijzer](#) spreken en/of luisteren;
5. film je leerlingen tijdens gesprekken en opdrachten en bespreek na;
6. leerlingvolgsysteem op basis van gestandaardiseerde toetsen zoals taalscreening, [MILOS](#), [VLOT-toetsen](#)...;
7. Beschrijf de leerling aan de hand van je evaluatiegegevens en de leeruitkomsten ([kijk vanuit het curriculum](#)).
8. ...

Tien tips voor de leraar

Zorg voor sterke leerinhouden en thema's. Verbind mondelinge taalvaardigheid met andere ontwikkelvelden, zodat je geïntegreerd kan werken aan de opbouw van de **voorkennis**, achtergrondkennis.

Zorg voor een positief, veilig en motiverend **luister- en spreekklimaat**.

Zorg voor sociale **verbondenheid** en **interactie**.

Wees zelf een **rolmodel** in de mondelinge communicatie. Communiceer 'echt'. Luister actief.

Zorg voor een rijk, gedifferentieerd **aanbod** van 'tekst'soorten, 'tekst'types, spreekopdrachten en interactievormen.

Zorg voor [routines](#) en een scala aan [werkvormen](#).

Werk aan de **woordenschat** van leerlingen door leerlingen woorden te laten gebruiken in tal van contexten die verbonden zijn aan de leerinhoud of het thema.

Instructie van **luister- en spreekstrategieën** kan bestaan uit voordoen (modeling), uitleg en begeleiding, met als doel zelfstandig oefenen en het vervolgens vloeiend, steeds zelfstandiger toepassen van de strategie. De belangrijkste strategieën zouden verschillende malen per jaar uitgelegd dienen te worden en geoefend op 'teksten' van verschillende moeilijkheidsgraad en uiteenlopende types.

Praat met leerlingen over teksten en boeken. Discussie is een middel om te komen tot een beter leesbegrip.

Geef onmiddellijke **feedback** op proces en product aan de leerlingen tijdens en na het luisteren en spreken.